

ره نگدانسه وهی دیارده هاودژه گان

له په نهدی پینسیناسی کوربهی دا

که ریم مستهفا شارهزا

سهره تا :

چهند دیارده به کی جوونی هاودژی وه کو (روناکی و تاریکی) و، (رۆژو شهو) و، (خپرو شه) بووه، له سیفری ته کورین دا نهوه باس کراوه که له سهره تایی دروست بوونی دنیاو ئاسان دا (خودا روناکی و تاریکی لیک جودا کردوته وه به روناکی گوتوه رۆژ به تاریکی گوتوه شه) ^(۱). له شوئینیکی دیکه ی هر نهو کتیبه ئایینی یه دا نهوه نووسراوه و ده لئی: (خودای پهروه ردگار درهختی ژبان و درهختی زانیی خپرو شه ری له ناوه راستی به ههشت دا دروست کردوه) ^(۲). له مهوه بومان دهرده که وی که ره گی نهو جوړه دیارده جووته هاودژانه، ده گه پته وه بو سهره تایی پهیدا بوونی ئاده میزاد و ماملت کردنی له گه ل ده ورو به ری خوئی دا.

ئاده میزاد له سهره تایی پهیدا بوونی به وه، هستی به بوونی زنجیره دیارده به کی جووت جوونی هاودژ کردوه، که به روونی خوئیان له بواری سروشتی و بایولوژی و سایکولوژی و کومه لایه تی دا نواندوه وه، ئینسانیش به نه قلی خوئی و به بیرو لیکدانه وه ی وردی، توانیوه تی لایه نه چاکه کانیان له لایه نه خراپه کانیان جودا بکاته وه، هه لوئستی خوئی به رانه ریان دهر پری و، رووی باش و گه شیان په سه ند بکات و، نه فرهت له رووی ناپاک و شه رانیان بکات.

ئایینه کان له سهرده میکی په گجار زووه وه، نه وه یان بو دهر پریوین که په کمه شت به رانه ر به ئاده میزاد وه ستایی،

جگه له و نمونانه‌ی که (سیفری ته‌کونین) پی‌ی راگه‌یاندین . ده‌بینین ئاده‌میزاد به ده‌یان نمونه‌ی دیکه‌ی له و جوړه‌ی دیارده جووته هاودژانه‌ی تاقی‌کردوته‌وه . وه‌کو دیارده هاودژه‌کانی (بوون و مردن) و (مان و نمان) و (پیکه‌نین و گریان) و (تیری و برسی‌یه‌تی) و (شادی و غم) و (ساغی و نه‌خوښی) و (چاکه و خراپه) و ، گه‌لی نمونه‌ی دیکه‌ی هه‌لسه‌نگاندون و له‌یه‌کتری جودا‌کردونه‌ته‌وه و ، بریاری خو‌ی به‌رانبه‌ر به لایه‌نی باش و لایه‌نی خراپی ده‌ربرپوه و ، له‌وه گه‌یشتوه که له نیوانی دیوی پوزه‌یی (نیجایی) و دیوی نیگیتی (سه‌لی) هه‌ریه‌که له‌وه دیارده هاودژانه‌دا ناوه‌ندیکی پر له جوړله و جوښش و زینده‌گانی هه‌یه و ، ئاده‌میزاد به‌ره و ریگه‌ی پیشکوه‌تن و ژبانیکی خوښتر ده‌بن .

هه‌ندی بیرو رای زانستیانه به‌رانبه‌ر به دیارده هاودژه‌کان :
 بو لیکنده‌ووی دیارده جووته هاودژه‌کانی ناو ژبانی ئاده‌میزاد ، په‌نا ده‌به‌ینه به‌ر هه‌ندی سرچاوه‌ی زانستی و بیرو رای هه‌ندی له زانایان و ، په‌که‌م جار رووده‌که‌ینه مه‌یدانی زانستی ئاده‌میزاد «ته‌نروپولوژی» و ، پشت به بیرو رای زاناییکی هاوچه‌رخ‌ی نه‌و زانسته ده‌به‌ستین که ناوی «ئیدموند لیچ : Edmund Leach»^(۳) ه ، تا‌کو بزاین له باره‌ی نه‌و دیارده هاودژانه و ناوه‌نده‌کانیا‌نه‌وه چ‌راو بو‌چوونیکی هه‌یه و ، له‌وه باره‌یه‌وه چی‌گوتوه ؟

(لیچ) ده‌لی : «له سهرده‌میکی زور زووه‌وه ئاده‌میزاد هه‌ستی به‌وه کردووه که له نیوانی زنجیره دیارده‌یه‌کی جوت جوونی هاودژی وه‌کو (نمان و نه‌مری) و (نیرو می) . (حلال و حرام) و (خپرو شه‌ر) دا ، جوړه (ناوه‌ندیکی : Mediation) هه‌یه که نه‌م دوو جه‌وسره هاودژانه لیک جودا ده‌کاته‌وه»^(۴) . هه‌روه‌ها نه‌و زانایه زور به وردی و به جوړیکی زانستیانه له‌وه چه‌شنه دیارده جووته هاودژانه‌وه ده‌دوی و ده‌لی :

«دیارده جووته هاودژه‌کان نیشانه‌یه‌کی به‌ره‌تین له نیشانه‌کانی کرداری بیرکردنه‌وه‌ی ئاده‌میزاد و ، له‌کونه‌وه نه‌وه‌ی

بو‌ساغ‌بوته‌وه که له دنیا‌دا هه‌ر شتیکی که بیگری یان «زیندووه» یان «مردووه» و ، نه‌گه‌ر ویست‌ییتی بزانی ژبان چی‌یه ؟ نه‌وا ته‌نیا له ریگه‌ی بیرکردنه‌وه له دژه‌که‌ی که (مردن) ه ، تیگه‌یشتوه و زانیویه‌تی ژبان چی‌یه ؟ !^(۵) .

کاتی‌کش که له روانگه‌ی تیوری مه‌تریالیزمه‌وه سهری نه‌وه دیارده جووته هاودژانه ده‌که‌ین ، ده‌بینین به‌م جوړه بو‌چوون و لیکنده‌وه‌یه باس‌کراون و ده‌گوتی : (مه‌سه‌له‌ی هاودژه‌کان له سهرده‌میکی زور کوته‌وه بیرو زانایانی پیوه خه‌ریک‌بووه و له نه‌نجام‌دا زانست سه‌لماندوویه‌تی که له‌ناو هه‌موو شتیکی نه‌م سروشته‌دا ، دوو لایه‌ن یاخود بلین دوو کرداری هاودژه‌نه‌وه ، به هه‌ردووکیان دیارده‌یه‌ک پیکه‌وه ده‌نین و ، له نیوانی لایه‌نه هاودژه‌کان‌دا کیسه‌یه‌کی به‌رده‌وام هه‌یه که ده‌بیته هوی سهره‌کی به‌ره و پیشه‌وه چوون)^(۶) و ، له باره‌ی مه‌سه‌له‌ی کیسه‌وه په‌یوه‌ندی نیوانی هاودژه‌کانیسه‌وه گوتراوه : (دژابه‌تی په‌یوه‌ندی نیوانی هاودژه‌کانه‌وه ، نه‌وه هاودژانه‌ش هه‌ر دوو لای کیسه‌ی دژابه‌تی به‌که‌ن)^(۷) .

کاتیک که نیمه به‌راوردی‌یه‌ک له نیوانی زانیاری‌یه‌کانی نه‌م تیوری‌یه و بو‌چوونه‌کانی زانای ته‌نروپولوژی «ئیدموند لیچ» ده‌که‌ین ، ده‌گه‌ینه نه‌م نه‌نجامانه‌ی خواره‌وه :

(۱) له‌لای «لیچ» دیارده هاودژه‌کان خو‌یان نیشانه‌ی به‌ره‌تی کرداری بیرکردنه‌وه‌ی ئاده‌میزاد و ، له تیوری مه‌تریالیزمیش‌دا کیسه‌ی نیوانیان ده‌بیته هوی به‌ره‌وپیشه‌وه چوون .

(۲) له‌کن هه‌ردوو لا مه‌سه‌له‌ی (ناوه‌ند : Mediation) له ئارادایه ، له‌لای لیچ‌دا به‌ناوه‌ند (واتا : ناوه‌ندی هاودژه‌کان) ده‌رده‌بری و ، له تیوری مه‌تریالیزمیش‌دا کیسه‌ی دژابه‌تی نیوانی هاودژه‌کان چی‌ی نه‌و ناوه‌نده‌ی تیوری‌یه‌که‌ی لیچ ده‌گرته‌وه :

(۳) له باره‌ی جیاوازی بوری لیکولینه‌وه‌ی نه‌و دوو تیوری‌یه‌شوه‌وه ، ده‌توانین به‌م جوړه لیکیان جودا‌بکه‌ینه‌وه بلین : (تیوری مه‌تریالیزم هه‌موو بواره‌کانی سروشت و کومه‌لی

ئادەمىزاد دەگىرتەۋە ، كەچى تېۋرى بەكەي «لىچ» تەنيا لە بواری مېئولۇزى يەۋە دياردە ھاۋدزەكان دەگىرتەخۆۋ ، لىيانەۋە دەدۇى .

ديارده ھاۋدزەكان لە بواری ئەدەبى فۆلكلورى دا :

ھەرۋەك لەمەۋبەر دەرمان بېرى ، دياردە جووتە ھاۋدزەكان لە ھەموو بواریكى سروشت و ژيانى كۆمەلدا دەرەكەۋن و خۇيان دەخەنە ناۋ دىنای مېئولۇزى و دەبنە بەشىكى جودانەكراۋە لە ھۆش و لىكدانەۋەى مروڤ بۇ لە ژيان گەيشتن و بەرەۋ پېشەۋە چوون .

ئەو دياردە جووتە ھاۋدزەكانە «لىچ» بۇى چوۋە ، لە سەردەمىكى زوۋەۋە ، بەرەنگارى ئادەمىزاد بوون و ، لە بواری ئەفسانەدا دەۋرىكى گىرنگ و سەرەكىيان گىراۋەۋ ، لە ئىۋانى دوو جەمسەرە دزبەكەكانى دا ناۋەندىكى پر كېشەى بى پسانەۋە ھەيەۋ ، ژيان بەرەۋ پېشەۋە دەبات و ، ئەۋەى زانراۋىشە ، ئەۋەيە كە ئەفسانە لىقەكە لە درەختى ئەدەبى فۆلكلورىى نەتەۋەۋ ، ھەر تايبە ئەندىكى سەرەكى ئەۋ لىقە ، دەگەرتەۋە بۇ سەرپاكى درەختەكەۋ لەۋىشەۋە دووبارە دابەش دەپتەۋە بەسەر ھەموو لىقەكانى دا ، واتا : بەسەر «داستان و چىرۆك و ئەفسانەۋ پەندى پېشىنان و مەتەل و گۆرانى» دا كە بە ھەموۋيان ھەيكەلى ئەۋ درەختە گەۋرەيە پىكەۋە دەنن و دىمەنىكى تەۋاۋى پى دەدەن .

كاتىك كە ئادەمىزاد لە بواری ئەفسانەدا – كە لىقەكە لە ئەدەبى فۆلكلورى – ئەۋ دياردە جووتە ھاۋدزەكانە دېتە پېش و بىر لە لايەنە ھاۋدزەكان و ناۋەندو كېشەى ئىۋانن دەكاتەۋە ، دەپىنى بە ھەمان شىۋە لە پەندى پېشىنان و چىرۆك و داستان و بابەتەكانى دىكەى ئەۋ ئەدەبەش دا دېتەپېشى و لە ھەموو بواریك دا لەۋ راستى يە گەيشتوۋە كە لە ئىۋانى جەمسەرە دزبەكەكانى ئەۋ دياردانە ھەمان ناۋەندو كېشە ، بە ھەمان ناۋەروك و لىكدانەۋەۋە ، خۇيان دەخەنە مېشك و بىرى و ، لە ھەر بواریكى ئەفسانەۋ پەندى پېشىنان دا سەبرى دياردەى

ھاۋدزى (بوون و مردن) بىكات ، ھەر ھەست دەكات كە ژيانىكى پر ھەۋل و كۆششى بەردەۋام لە ئىۋانى ئەم دوو جەمسەرە ھاۋدزەكانە ھەيەۋ ، لە ئىۋانى دياردە جووتە ھاۋدزەكانى (تېرى و برسېتى) ، (ھەبوۋى و نەبوۋى) دا . ناۋەندىكى پر لە كېشە ھەيە ، ئەۋىش تەقەللادان و ئىش كىردنە لە پىناۋى دابىن كىردنى ژيان و گۆزەران دا . دىسانەۋە لە ئىۋانى جەمسەرە پۆزەتىف و جەمسەرە نىگىتېفەكانى ھەر يەك لەم دياردە جووتە ھاۋدزەكانەى (خېرو شەر) و (دۆستايەتى و دوژمنايەتى) دا ناۋەندىكى پر لە كېشە ھەيە بۇ پىكەۋەنانى دابنەرىت و ياساۋ دەستورى كۆمەلايەتى ، بۇ پتەۋكىردنى لايەنى چاكەۋ خىرخوازى لە لای مروڤ و خۇلادان لە خراپەۋ شەرخوازى لە ناۋ كۆمەلگەى ئادەمىزاد و سەرەكەۋتى بەسەر گىرو – گىرتەكانى ژيان دا . بۇيە دەلىن : «لە روانگەى ھەر لقو پۇيىكى ئەدەبى فۆلكلورىى نەتەۋەۋە سەبرى ئەۋ دياردە ھاۋدزەكانەۋ ناۋەندو كېشەى ئىۋانن بىكەن ، ھەمان ناۋەروك و ئەنجامان دېتە دەست ، بە مەرجىك ئەۋ دياردە جووتە ھاۋدزەكانە لە خولگەى ھەمان بابەتى ھاۋدزەكانە بسورپىنەۋە .

رەنگدانەۋەى دياردە ھاۋدزەكان لە ئەدەبى فۆلكلورىى و پەندى پېشىنانى كوردى دا :

ئەگەر ئىمە سەرنج بدەينە تىكپىراى ئەدەبى فۆلكلورىى كوردى ، ھەست دەكەبن زنجىرەيەكى دوورو درىژ لە دياردەى جووتى ھاۋدزەكانەۋ نمونەى جەمسەرە دزبەكەكانىان ، خۇيان كىردوۋە بە تەۋەرى ناۋەروكى بابەتەكانى و ھۆش و بىرمان بۇ دزبەكى و كېشەى ئىۋانن دەبەن . بۇ نمونە : ئەگەر بىتو كەمىك لە بابەتەكانى ئەفسانەۋ داستان و چىرۆكى فۆلكلورىى كوردى وردىبىنەۋە ، ھەست دەكەبن بە دەيان نمونەى ھاۋدزى ۋەكو (خېرو شەر) و (چاكەۋ خراپە) و (دۆستايەتى و دوژمنايەتى) و (مەردى و نامەردى) ، (ھەژارى و دەۋلەمەندى) و (گەدانى و پاشانى) بوون بە بن و بنچىنەى بىناۋ ھەيكەلى ئەۋ بابەتە فۆلكلورىى بە كوردىبانەۋ گەلى جار رەمزە چاك و خىرخوازەكانىان

خویان له نمونه‌ی فریشته و پیری و لاوچاک و قاره‌مانی خیرخوازدا دهرخستووو ، رهمزه خراب و شهرانی به‌کانیشیان خویان له نمونه‌ی دیوو درنج و شای خونکارو پیای زورداردا نواندووو ، له‌سهر بنچینه‌ی کیشی نیوان نهو لایه‌نه هاودژانه بنیات‌نراون .

نه‌گهر نیمه‌نم لایه‌نه هاودژانه و کیشی نیوانیان له‌ناو نه‌فسانه و داستان و چیروکی فولکلوری دا به‌دی‌بکین ، نه‌وا بی‌گومان هه‌مان دیارده‌ی جوونی هاودژیش له‌ناو رسته‌ی پهنی پشینان دا به‌دی‌بکین ، چونکه زوربه‌ی زوری نهو په‌ندانه خه‌ست‌کراوه‌ی چیرۆک و نه‌فسانه و به‌سهرهاتی رۆله‌کانی میله‌تن له‌مه‌یدانی ژبان داو ، له‌قالبی رسته و دهرپرینیکی کورت و پته‌وو پرماناو مه‌به‌ست دا دارشتراون و ، به‌ده‌یان وشه‌ی جووت‌جوونی هاودژان تی‌دا به‌کارهاتووو بو خولقاندنی کیشیه‌کی بنیات‌نهر له‌نیوانی جه‌مسره دژبه‌که‌کانیان و پیکه‌وه‌نانی دیارده‌ی هاودژ له‌بواری جیاجیای ژبانی مروئی کوردو دهوروبه‌ره‌که‌ی دا .

له‌چهند بواری ، دیارده‌ی هاودژه‌کان خویان له‌پهنی پشینان دا ده‌نوینن ؟

دیارده‌ی جووته‌ی هاودژه‌کان ، له‌گه‌لی بواری ژبانی ئاده‌میزادو دهورو به‌ره‌که‌ی دا خویان له‌پهنی پشینان دا ده‌نوینن ، وه‌کوو بواری بایولۆژی و سایکۆلۆژی و کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و ئابووری و تهن‌دروستی و سروشتی و گه‌لی بواری جیاجیای دیکه و لیره‌ودوا به‌پی‌ی توانست و ماوه‌ی نووسینه‌که‌مان ، به‌نمونه‌وه‌ی ده‌یان خه‌ینه‌روو :

أ - نه‌و دیارده‌ی هاودژانه‌ی له‌بواری بایولۆژی دا دهرده‌که‌ون : که‌سهرنج ده‌دینه‌خهرمانی پهنی پشینانی کوردی ، چاومان به‌ده‌سته‌به‌ک له‌پهنی وا ده‌که‌وی که‌په‌یوه‌ندیان به‌باری بایولۆژی ئاده‌میزادوه‌هه‌یه ، ههر له‌رۆژی له‌دایک‌بوونی‌یه‌وه‌بگره‌تا‌کو ده‌گاته‌سهرده‌می مندالیتی و گه‌نجیه‌تی و کاملی و پیری و له‌دوایش دا کاتی مردنی ، له‌نیوانی

دیارده‌ی جووته‌ی هاودژه‌کانی دا ناوه‌ندیکی پر کیشی و جموجولی و هه‌ول و کوشش هه‌یه‌له‌پیناوی که‌لک‌وه‌رگرتن له‌لایه‌نی چاک و سوودبه‌خشی نه‌و دیارده‌ی جووته‌ی هاودژانه له‌ماوه‌ی ژبان دا . دیارترین نه‌و دیارده‌ی جووته‌ی هاودژانه‌ی له‌بواری بوون و ژبان و مردنی ئاده‌میزادا به‌شپه‌یه‌کی جووت‌جوونی دژبه‌ک له‌پهنی پشینان دا به‌دی‌بکین نیم نمونه‌ی خواره‌وه‌ن :

۱ - بوون و مردن :

نیم دیارده‌ی جووته‌ی هاودژه ، به‌که‌مین دیارده‌ی بایولۆژی به‌ره‌نگاری ئاده‌میزادو هه‌موو گیانداریک بوونی . بووه به‌ده‌ستوریکی گشتی و سهره‌کی بوون و ژبان ، بوون سهره‌تای ژبان و مردنیش کۆتایی به‌که‌یه‌تی و ، له‌نیوانی نیم دوو جه‌مسره‌هه‌واودژه‌دا ، ناوه‌ندیکی پر له‌کیشی گۆرانکاری ژبان هه‌یه‌و ، خوی له‌پله‌کانی نه‌ش و نوماو گه‌وره‌بوون دا ده‌نوینن و ، کاروانیکی دوورو دریزی پر له‌خویشی و ناخویشی ژبان دهرده‌بری و ، هه‌ول و کوششی ئاده‌میزاد له‌پیناوی ژبانیکی خوشر دهرده‌خات و نه‌و هه‌موو هه‌ول و خه‌باته‌ی مروئی له‌بواری ژبان دا ، گشتی له‌ژبانه‌وه‌هیله‌نه‌نی‌یه‌دا په‌نه‌انه‌که‌له‌نیوانی رۆژی بوون و ساتی مردن دا ده‌کیشری و ، پی‌ی ده‌گوتری پردی ژبان و هه‌موو که‌سینکیش ده‌پی به‌سهری دا ره‌ت‌پی و له‌باره‌ی نیم دیارده‌ی جووته‌ی هاودژه‌وه‌پشینان گوتووایانه :

(هه‌موو بوونیک ، مردنیک له‌دوايه) (۸) یاخود ده‌گوتری : (هه‌موو بوونیک چوونیک له‌دوايه) (۹) ، لیره‌دا (چوون) جینگه‌ی مردنی گرتوه ، یاخود ده‌شگوتری :

(خه‌فت بی به‌بوونی ، به‌کت نه‌بی به‌چوونی) (۱۰) ، نیم په‌نده‌ژن ده‌یلین و مه‌به‌ستی نه‌وه‌یه ، نه‌گهر ژن خه‌وت مندالی‌بی و بژین زوری له‌لا خوشه ، نه‌ک به‌ک مندالی له‌به‌ره‌جی ، چونکه به‌له‌به‌رچوونی مندالی ئافره‌ت زور تیک‌دچی و رهنج به‌خه‌سارو مایه‌پووج دهرده‌چی .

ده‌پی نه‌و راستی‌یه‌ش دهرنجه‌ین که‌نیم دوو ناوه‌دژبه‌که‌ی (بوون و مردن) ههر له‌بواری بایولۆژی دا مانا نابه‌خشن ،

به لکوو بۆمان ههیه ماناو مه به ستیان بگۆزینهوه بۆ بواری کۆمه لایهتی و تابووری و بلێین مه به ستی په نندی په کهم و دووهم له وشه ی (بوون) ههر (له دایک بوون) ی ئاده میزاد نی به ، به لکو ده سه کهوتی مال و سامانه و ، وشه کانی (مردن) و (چوون) یش نه مان و له ده ست چوونی ئه و مال و سامانه ی مروّفه .

۲ - ژین و مردن :

دیارده به کی جووتی هاودژی بایو لۆزی به و ، له نیوانی جه مسهره پۆزه تیف و جه مسهره نیگتیفه که ی دا ، ناوه ندیکی پر له کیشه و ههول و خهبات ههیه و ، مروّف ههردهم ههول و تهقه لای ئه وه ده دات تا کو ته مه نیکی در یژو ژانیکی خوش له دنیا دا بژی و ، له سه رده میکی زور زووه وه بیری له مه سه له ی (نه مری) کردۆته وه ، ئه و مه سه له به ی که له سه رده می (گه لگامیش) ی سو مه ری به وه له میشکی ئاده میزادا جیگه ی بووه و ، ههول و کوششینی بی هووده ی بو دراوه .

پیشینان له باره ی ئه م دیارده جووته هاودژه وه گوتوویانه :

(مردن و ژین تاریک و تاوه) (۱۱) و اتا : مردن و ژان وه کو تاریکی و رووناکی هه تا و وان و دین و ده روّ ، مروّف به بی ئه وه ی ئاگای له خوی بی له پر یك ده مری .

له ده فهری بادینان دا (مردن و ژان) به م جوّره له په نندی پیشینان دا به کارهاتووه ده گوتری : (مرنا ب هه فال ، چیتره ژ ژینا بی هه فال) (۱۲) . لیره دا نرخی دوّست و براده رمان بو ده رده خات ، به وه ی که پیاو له ژان دا بی هه فال بو ، ئه و ژانیکی ناخوش و خراپی وه کو مردن به سه رده بات و ، به لام مردنیکی به که س و کار و خزم و دوّست گه لی له و جوّره ژینه ناخوش و وشک و برینگه چاکتره .

له کرمانجی خواروودا ئه م په نده به سه ر زارانه وه به و ده گوتری :

(مردنی میری چاکتره له ژینی ئه سیری) (۱۳) مه به ستیشی ئه وه به مردنیکی به رووه ت و هه بوونی گه لی چاکتره له ژانیکی به ئه سیری و ژرده ستی بیگانه بژی .

که ده چینه وه بۆ بادینان ، ده بینن ئه م په نده ی خواره وه له سه ر (مردن و ژین) هه به و ده گوتری : (مرنا ب سه ره به ستی خو شتره ژ ژینا بن ده ستی) (۱۴) ئه مه ش نرخی سه ره به ستی ئاده میزاد و بی رووه تی ژرده ستیان بو ده رده بری .

۳ - مان و مردن :

(مان) ماوه ی ژانی ئاده میزاده له سه ر دنیا و (مردن) یش نه مان و کو تایی هاتی (مان و ژانه) . له باره ی ئه م دیارده جووته هاودژه شه وه پیشینان گوتوویانه : (مرنا به له زهت ، چیتره ژ مانا به ره زالهت) (۱۵) و اتا : مردنیکی به خوشی و سه ره رزی گه لی چاکتره خو شتره له (مان) و (ژان) یکی به زه بوونی و سه رشوری .

۴ - جوانی و پیری :

ئه م دیارده جووته هاودژه بایو لۆزی به ده وریکی کاریگه ری هه به له ژانی ئاده میزادا و ، له نیوانی ههردوو جه مسهره موجه ب و سالیبه که ی دا ههول و تهقه لایه کی زوری ئاده میزاد به دی ده کری و له پیناوی پیرنه بوون و در یژه پی دانی ماوه ی جوانی که ماوه ی لاوتی و جحیلی به ، ههزار ناخی هه لکیشاوه و گوتوویاتی : (خوژیا مردن هه با ، پیری نه با) و ، له باره ی ئه م دیارده جووته هاودژه وه ئه م په نده کوردی یانه مان هه به و ده گوتری :

(جوانی گه رم و گو ره ، پیری سارد و سپه) (۱۶) ، مه به ستی له وشه ی جوانی ، جوانی ره ننگ و روخسارنی به ، به لکو مه به ستی گه نجیتی به و ، ههر له باره ی ئه م دوو وشه ی (جوانی و پیری) به وه ش ده گوتری :

(دهوله تی جوانی ، ئه وه تا شوانی ، دو له تی پیری ئه وه تا میری) (۱۷) مه به ستی ئه وه به ، پیاو تا گه نجه و توانای ئیش کردنی هه به ، ئه و دهوله مه نده بام (شوان) یش بی ، به لام له پیری دا هه بوونی زور به سووده چونکه پیر توانای ئیش کردنی نی به .

یاخود ده گوتری : (له جوانی هه تا پیری ، له پیری کبه) ؟ (۱۸) . پیره میردی شاعیری کورد له باره ی ئه م دوو ناوه ی

(جوانی و پیری) یوه به شاعر هم پهندهی گوتوه :

پیری و جوانی تیکرا زهحمته

یادی جوانی بو پیر حسره ته^(۱۹)

که دهچینه ناوچهی بادینان ، گویان لهم پهندهی خوارهوه
دهنی ، بهلام لهجیاتی وشه (جوانی) وشه (جحلی)
هکارهاتوهو ، هردووکیان هاوواتای بهکترن دهگوتری : (به
حلی نهکر ، به پیری فایده نهک)^(۲۰) مهبهستی شیئو تهوهیه ،
همر که سیک که له سردهمی جوانی و هرهتی لاونی دا کاریکي
بی نهکری ، کاتی که پیربوو هرگیز پیی ناکری .

• - بچوکی و گورهی :

هم دیارده جوته هاوژه ، نهگه ر بو مهسه لهی بچوکی و
گورهی تمهمن بی ، نهوا دیارده بهکی جوونی هاوژوی
- یولژی یهوه ، نهگه ر بو مهسه لهی بچوکی و گورهی پایهی
کومه لایه تیش بی ، نهوا ده بیته دیارده بهکی جوونی هاوژوی
کومه لایه تی . بهلام تهوهی نیمه لیره دا مه به ستانه دیاردهی
- یولژی و دوو تمهمنی جیاوازی ثاده میزادهو ، له باره یهوه
پیشینان گوتوویانه :

(عقل به گورهی و بچوکی نی به)^(۲۱) یاخود دهگوتری :
(ثقل نه ب بچوکی و مهزنی به)^(۲۲) واتا : نهقل به بچوکی و
گورهی تمهمن نی به . ههندی جاریش (نهقل) ده بی به زانین و
عقل مهندی) و دهگوتری :

(زانین و عقل مهندی ل سهر بچوکی و مهزنی نینه)^(۲۳)
پیره میردی شاعیر هم پهندهی به شاعر پیشکدهش کردوین و
دهلی :

عقل به گوره و بچوکی نی به

کاری دیوانی به ربوکی نی به^(۲۴)

ههندی جاریش له جیاتی تمهمنی (بچوکی) ، (مندالی)
دهگوتری ، ههروهک لهم پهنده دا درده کهوی : (به منالی لیم
باربوو ، به گورهی لیم هار بوو)^(۲۵) هم پهنده به سهر زاری
به کیکی ههژاردا دی که منداله کهی به ههژاری به خویبکات و

کاتیکیش نهو مندالهی گوره ده بی و ده بیته خاوهن نان و ژبانی
خوی ، له جیاتی پاداشتی چاکه تازاری بدات .

ب - نهو دیارده جوته هاوژانهی له بواری سایکولژی دا
دهرده کهون :

پهندهی پیشینان گهلی دهوله مهنده به نمونهی دیارده جوته
هاوژه کانی که له بواری سایکولژی دا درده کهون و له نیوانی
جه مسره دژه که کانی نهو دیارده دا ، ناوه ندیکي پر له کیسهی
دهروونی ههیه ، مروف به زوری ههر رووی له لایه نی چاکه و
خوشی بهو نه فرهت له لایه نی خراپه و ناخوشی ی نهو دیارده
دهکات . پیشینان گهلی نمونهی پتهوو به هیزیان لهو دیارده
جوته هاوژانه له پهندهی کوردی دا بو به جی هیشتوین ، وهکو
نه مانه ی خوارهوه :

۱ - خوشی و ناخوشی :

دیارده بهکی جوونی هاوژوی سایکولژی به ، له
سهرده میکی به گجار زوهوه له گه ل ثاده میزادا ژاوه و دهژی .
له نیوانی ههردوو جه مسره هاوژه کانی دا ثاده میزاد ههر له
کیسه و ههولو کوشش دا بووه بو تهوهی خوی له ناخوشی و
پهستی دوور بخاته وهو به ره و خوشی بچی و ، پیشینان بهم جوړه
لهم دوو جه مسره دژه به کهوه دواون و گوتوویانه : (چ خوشی
دبی نه خوشی نین)^(۲۶) یاخود (له پاش هه موو ناخوشی بهک
خوشی به)^(۲۷) ، هم دوو پهنده له ریگه ی ثابینی ئیسلامه وه بهم
شیوه به تیکه لاو به ناخاوتنی کوردی بوونی و دهچنه وه سهر مانای
ثابته تی : (إن مع العسر يسرا)^(۲۸) و ، ههر له باره ی (خوشی و
ناخوشی) یه وه ده شگوتری : (ئیش چهنده به خوشی ده کری دوو
تهوه ننده به ناخوشی)^(۲۹) .

ههندی جاریش جه مسهری نیگیتی دیارده که له جیاتی
وشه ی ناخوشی ده بیته (تهنگانه) یان (تهنگی) یاخود (تهنگای)
وه یاخود (تالی) و بهم جوړه :

أ - تهنگانه و خوشی : پیشینان گوتوویانه : (له پاش تهنگانه ،
خوشی به)^(۳۰) و ، پیره میردی به شاعر هم پهندهی

پیشکش کردوین و دهلی :

تھلین : تنگانہ خوشی له دواہ

باوہرم ھہیہ فہرموودہی خواہ^(۳۱)

پیرہمیردیش مہسہلی بہدواہکدا ہاتی تنگانہو خوشیش

ھہر دہباتہوہ سہر ثاہتہکھی پیشوو .

ب - خوشی و تنگانی : له ناوچہی بادینان دا ټم پندہ دہگوتری :

(ھفالین خوشی د زورنو ، ھفالین تنگافیان دکیمن)^(۳۲) واتا : دوستی خوشی زورنو دوستی تنگانان کمن .

ج - خوہشی و تنگی : بہ ھمان مانای پندہکھی سہرہوہ ، له ناو کوردہکانی سوټہت دا ټم پندہ ھہیہو بہم جوړہ دہگوتری :

(ھفالی خوہشی زہعفن ، بی تنگی کیمن)^(۳۳) زہعف : بہ (زورنی دہگوتری).

خوشی و تالی : پیشیان گوتویانہ :

(ھہتا تالی نہینی خوشی نابینی)^(۳۴) وہیاخود دہگوتری : (خوشی بنوشی ، ټہبی تالیش قبول بکیت)^(۳۵) .

۴ - گریان و پیکہنن :

دیاردہبہکی سایکولوژی جووت لابہنہی ھاودژہ ، (پیکہنن) له خوشی و شادی یوہ دی و (گریان) یش ، له پستی و غمناکی و ټیش و ټازارہوہ ھل دہقولی :

مرؤف له نیوانی ټم دوو جہمسہرہ ھاودژہ ھولی ټوہ دہدات تووشی ټازارو غم نہیبت تا کو نہگری و پہزارہ دای نہگری و روو

له شادی بکات . پیشیان له بارہی ټم دیاردہیوہ گوتویانہ : (پیکہنن زور گریان له دواہ)^(۳۶) ، یاخود دہگوتری : (گریان

نہبی قدری پیکہنن نازانی)^(۳۷) واتا : ټگہر غم نہبی ، نرخی شادی نازانی . له ھندی ناوچہی سوران دا دہگوتری :

(مال بہ گریان کو . دہبیتہوہ بہ پیکہنن دہروات)^(۳۸) مہبستی ټوہیہ مال پیداکردن بہ ماندووہوون و ټازار چہشتن دہبی و بہ خوش راباردن و کہیف و پیکہننیش بلاودہبیتہوہ و له

دہست دہچی .

۳ - چاکہو خراپہ :

دیاردہبہکی جووتی ھاودژہو مرؤف له نیوانی ھہردوو جہمسہرہکانی دا ، ھول و کوششیکی زور دہدات تا کو خوشی له خراپہی خراپہ کاران دوور بخاتہوہو چاکہی چاکہخوازن پہسہندبکات و پیرہوی بکات ، پیشیان له بارہی ټم دوو وشہ دژہکہوہ گوتویانہ : (خراپہ بہ ھموو کس ، چاکہ بہکس کس) ^(۳۹) دہگری و یاخود دہگوتری : (چاکہ بکہ دیتہوہ ریت ، خراپہ بکہ دیتہوہ ریت)^(۴۰) واتا : پاداشتی چاکہ ھہر چاکہیوہ ، پاداشتی خراپہش ھہر خراپہیہ .

ھندی جاریش له جیاتی (چاکہو خراپہ) ، (چاکی و خراپہی) دہگوتری و بہم جوړہ له پنددا بہکاردین و دہگوتری : (بی خراپہی ، چاکی نابیت)^(۴۱) یاخود له جیاتی چاکی وشہی (قہنجی) بہکاردی کہ ھاوواتان و دہگوتری :

(بی خراپہی ، قہنجی نابہ)^(۴۲) واتای ټم پندہش ھمان واتای پندہکھی پیشووہو ، له بادینان دا دہگوتری : (مرؤف ب دوو رہنگا ب ناف و دہنگک دیت ، ب قہنجی و خراپہی)^(۴۳) واتا : پیاو بہ دوو جوړ ناودار دہبیت ، بہ چاکی و بہ خراپہی . ھندی جاریش دہبیتہوہ (چاکی و خراپہی) و دہگوتری : (نہ چاکی دچیت بہلاشو نہ خراپہی دچیت بہلاش)^(۴۴) .

۴ - خیرو شہر :

ټم دیاردہ جووتہ ھاودژہ ، ټاشنابہتی بہکی زور کوئی لہگہل ټہتہوہی کورددا ھہیہ ، دہگہر پتہوہ بو سہر دہمی پیش ټیسلاو بو ټہو کاتہی کہ ټابینی کوئی کورد لہسہر بنچینہی دوو لایہنی (رووناکی و تاریکی) و (خیرو شہر) بنیات نرابوو . له نیوانی جہمسہرہ ھاودژہکانی (خیر) و (شہر) دا ، ناوہندیکی پر له کیشہ ھہبوہو ھہیہ ، له پیناوی خو لادان له شہر و خراپہو خودانہ پال چاکہو خیرخواری ، تا کو مرؤف بتوانی ټابینکی خوش و ټاسوودہی دوور له شہر و خراپہکاری بژی و ، پیشیان

ه باره ی ئەم دیارده جوته هاودژهوه گوتوویانه : (کاری خیر به نه عجیل ، کاری شهر به تهلیل)^(۴۵) مه بهست لهم پهنده نهوبه . کاری باش و خیر له جی به جی کردنی دا تا په له بکه ی چاکه و له کاری شهریش دا چاکه لی ی وردبیهوه ، له همموو پروونکهوه لیکی بده بتهوه و ئینجا دهستی بده بی . یاخود ده گوتری : (شهری به یانیان له خیری ئیواران باشتره)^(۴۶) مه بهستی نهوبه : سه رده می به یانیان کاتی ئیشه ده بی پیو خمریکی کارو کاسی بی ، با شهریش بی و بی قازانجیش بی ، به لام کاتی ئیواران که به ره و شهو ده چی نه گهر دهست له که مه سوودو قازانجیکی کاره که شت هه لگری نهوه به زهره رو زیان دانانری . هندی جاریش له باره ی ئەم دیارده جوته هاودژهوه ده گوتری : (خیرت فی بهو شهریشت به پی ی خوی)^(۴۷) یاخود (خیرو شهری به رانه رن)^(۴۸) که به په کیك ده گوتری چاکه و خراپه ی وه کو په ک بی ، وانا : چاکه ش بکاو خراپه ش بکا . یاخود ده شگوتری : (خیری خوت و شهری خوت)^(۴۹) و ، هندی که سی شهرانیش ده لین : (شهریک بی و خیری منی تیدانی)^(۵۰) . نهو که سه ده یلی که بیهوی له نه نجامی شهرو ده عوایه کی نیو خه لکه که نهو قازانج بکات . له ناوچه ی بادینانیش دا ئەم پهنده هه بهو نه فرته له شهر ده کا : (شهری خیر تیدا نینه)^(۵۱) .

ه - درۆو راستی :

دیارده به کی جوونی هاودژی ساییکۆلۆژی به ، راستی جه مسهره موجه به که به تی و ، (درۆ) ش جه مسهره سالیبه که ی . سروشتی پاکی مرۆف به راستی و راستگویی ناشنایه و ، به لام هندی نمونه ی خراپی ناو کۆمه ل ، له بهر هندی هوی وه کو ههست به ناتهوای کردن وه یا خوده رخستن ، یاخود شاردنه وه ی تاوان و گوناھیکی کردیتی روو له درۆ کردن ده کات . مرۆفی هوشیارو تیگه بشتوو هه ولیکی زۆر ده دات له پیناوی نه هیشتی دیارده ی درۆ له لای خوی و له ناو

کۆمه له که ی داو ، رووکردنه راستی و راستگویی .

پیشیان له باره ی دیارده ی (راستی و درۆ) وه گه لی پهنده به نرخیان بو به جی هیشتووین ، هه ندیکیان نه نیا باسی (درۆ) و خراپه ی (درۆو درۆزی) ده که نو ، هه ندیکی دیکه شبیان (راستی و درۆ) یان گرتۆته خو ، ههروه که لهم نمونانه ی خواره وه دا ده رده که ون :

(راستی د ناف ئاگری دا نا سوژیت)^(۵۲) وانا راستی له ناوئاگریش دا ناسووتی ئه مهش هیزی راستی ده رده بری که هه رگیز له ناوچوونی بو نی به ، یاخود ده گوتری : (راستی وه کی روژی به ، هه ردی هه لیت)^(۵۳) وانا : راستی وه کو روژی رووناک وایه هه ر هه لدیت .

له باره ی فرۆقیلی درۆزن و هه ولدانی بو کردنی درۆ به راستی ، پیشیان گوتوویانه : (هه تا دره و دبته راستی ، سه ری خودانی تی دچیت)^(۵۴) وانا : درۆ کاریکی زۆر گران و ناخۆشه و خو نه و که سه ی که هه ول ده دات بیکاته راستی نه و کاریکی گه لی گرانتره و وه ختیکی زۆری پی ده وی و تا نه و هه وله ده دری له وانه به سه ری خاوه ن درۆ به که ی تیدا بچیت .

ج - ئەو دیارده هاودژانه ی له بواری کۆمه لایه تی و سیاسی دا ده رده که ون :

پهنده پیشیان کوردی پره له نمونه ی دیارده جوته هاودژهکان که له بواری کۆمه لایه تی و سیاسی دا ده رده که ون ، بۆ به ش هه ردوو جوړه دیارده که به به که وه وه رده گرین ، چونکه زۆر جار نه و دیاردانه له هه ردوو بواره که دا ده رده که ون و تیکه لاو به به کتری ده بن ، وه کو ئەم دیاردانه ی خواره وه :

۱ - شین و شایی

(شین) له کاتی مردنی خۆشه و یستیک و ماتهم گیران دا ده کری ، (شایی) یش له کاتی خۆشی و شادی ده برین و ئاههنگ گیران دا ده کری و ، له نیوانی نه و دوو جه مسهره دژه که دا ، مرۆف هه ولی خۆشی و شادی و دوور که و تته وه له

غەم و تالی دەدات و ، پېشینان گەلی پەندی رەسەنیان لە بارە ی ئەم دیار دە جووتە هاودزەو گوتوو ، لەوانە : (شین و شاپی ، دەستەواپی) (۵۵) یاخود دەگوتری : (گشت شتی قەرزە ، شاپی و شیون فەرزە) (۵۶) یان ئەم پەندە بەم جۆرەش دەگوتری : (داوەت قەرز ، تازی فەرز) (۵۷) داوەت شاپی یەو تازی ، تازەش ، پەرسە یەو لەجی شین بەکار هاتوو و ئەمەش هەر ئەم پەندە دەگرێتەووە کە دەلی : (شاپی قەرزە ، شین فەرزە) (۵۸) لە ناو کوردەکانی سوڤیەت دا ئەم پەندە دەگوتری : (مەرڤی دین د شاپی و شینی عەیانە) (۵۹) واتا : پیاوی شیت لە کاتی شاپی و شین دا بە دیار دەکەوێت و کارو کردوووە سەیرەکانی ئاشکرا دەبن .

۲ - شەرو ئاشتی :

ئەم دیار دە جووتە هاودزە لە هەردوو بواری کۆمەڵایەتی و سیاسی دا دەردەکەوی ، کاتیک (شەر) ، ناخۆشی و شەر دەعواییکی ناخۆی کۆمەڵانی خەنک ئی و (ئاشتی) بەکەیش ئاشت بوونەوی دوو کەس یاخود دوو دەستە کۆمەڵ ئی ، ئەوا بە دیار دەیهکی کۆمەڵایەتی دادەنری ، بەلام ئەگەر هاتوو شەرەکە لە نیوانی دوو دەولەت ، یا پتر ئی و ئاشتی بەکەش لە نیوانی ئەو دەولەتەدا ئی ئەوا بە دیار دەیهکی سیاسی دادەنری . پېشینان ئەم دیار دە جووتە هاودزەیان بەم جۆرە لە پەندی کوردی دا بەکار هیناوەو گوتوو یانە :

(ئاشتی دوای شەر خۆشە) (۶۰) یاخود دەگوتری : (ئاشتی لە دوای دەعوا ، خۆشترە لە خەلوا) (۶۱) ، مەبەستی لە دەعوا شەرەو ، هەر لە بواری کۆمەڵایەتی یەو دەشگوتری : (شەر دز دروست ئەکاو ، ئاشتی هەلی - دەواسی) (۶۲) مەبەستی شینی ئەوەیە ، لە کاتی شەر داواو پشیوی دا دز هەلی بو هەل دەکەوی و دزنی دەکات و ، بەلام کە ئاشتی لە ناو کۆمەڵ دا دروست بوو ، دنیا کەوتەووە سەر باری هیمنی ئەوا ئەو دزە دەگیری و حوکمی هەلوا سینی بەسەردا دەدری یاخود سزایەکی قورسی دەدری . دەشتوانین مەبەستی هەر ئەم پەندە لە بواری

شەری سیاسی نیوان دەولەتان و ئاشتی سیاسی نیوانیان دا بەکارینین ، چونکە کاتی شەری نیوان دەولەتانیس دزو پیاو خراب پەیدادەبن و لەسەردمی ئاشتی دا لەناودەچن .

لەبارە ی پەندەکانی کۆمەڵایەتی ی نیوان چینهکانی کۆمەڵگای کشتوکالی یەو ئەم پەندە گوتراوە : (شەر لە شیف و ئاشتی لە خەرمان) (۶۳) مەبەستی لەوەیە لە هەر کارو کردوووەو ریکەوتنیک دا ، وا باشە لە سەرەتاوە بەکلا بکریتەووە ئینجا دەستی بدریتی .

کورد زۆر بە قوولی باسی ئاشتی کردوووەو لە پەندە دا دەری بریو ، (بەو کە شەر بە رووداویکی نەمر دانین لە ژانی ئادەمیزاد دا ، بەلکو بەشتیکی ئەوتوی دەزانن کە دیت و دەروا و لەناودەچیت ، بەلام ئاشتی و هیمنی بەشتیکی هەمیشەو زیندووو جیگیر دائەنن لە ژانی ئادەمیزادا . بۆیە کورد لە کاتی شەر دا هەمیشە ئاشتی لەبیرە) (۶۴) و دەلی : (شەر کەر ئاشتیت لەبیریت) (۶۵) یان لە کاتی شەر دا دەلین : (بەشی ئاشتی تیا بپێلەو) (۶۶) .

۳ - دۆستایەتی و دۆزمنایەتی :

ئەم دیار دەیه لە هەردوو بواری کۆمەڵایەتی و سیاسی دا هەستی پی دەکری ، لە نیوانی هەردوو جەمسەرە دژبەکەکی دا ناوەندیکی پر لە کیشەو هەول و تیکۆشان هەیه ، لەپیناوی کۆمەڵگایەکی ئاسوودەو بەخەڵوەری دوور لە ناکۆکی و دۆزمنایەتی . کورد نرخی زانین و زانایانی باش زانیووەو حەزی کردوووە ئەگەر دۆزمنایەتیش بکات ، هەر لە گەل زانایانی بکات نەک لە گەل نەزنان داو لەم بارە یەو گوتوو یە : (دۆزمنایەتی زانا ، لە دۆستایەتی نەزان خۆشترە) (۶۷) . مەبەستی ئەوەیە ، ئەگەر دۆزمن زانای ، ئەوا لە گاتی دۆزمنایەتی دا شتی لیو . فێردەبی و ئەویش شتیکی ئی دا دەهیلێتەووە بۆ روژی ئاشتی ، بەلام ئەگەر دۆستت بە نەزانی دۆستایەتیت بکات ، ئەوا چ نامۆزگاری و سوودیکی زانیاریت پی ناگەنی . یاخود بۆ ژمارە ی

دوست و دوژمن و مەترسی دوژمنانیهتی یهوه پیشینانمان گوتویانە :

(بۆ دوستی هەزار کەمە ، بۆ دوژمنی یەکیك زۆرە) (٦٨) .

٤ - سەربەستی و ژێردەستی :

ئەم دیاردەبەش لە هەردوو بوارى كۆمەلایەتی و سیاسى دا مەكاردی . ئەگەر لە بوارى كۆمەلایەتی یهوه سەیری بكەین ، ئەوا سەربەستی و ژێردەستی ناوخۆ و چەوساندنەوه دەگرێتەوه ، ئەگەر لە بوارى (سیاسى) ش دا سەیری بكەین ، ئەوا سەربەستی وولات و دەولەت و گەل و ، ژێردەستی خاك و نەتەوه دەگرێتەوه ، لە نیوانى هەردوو جەمسەرى هاودژەكان دا مەرۆف هەول و خەباتىكى زۆر پیشكەش دەكات تاكو لە ژێردەستی زەنگارى بى و بە سەربەستی لە خاكى ولاتى خۆى دا بژی و ، پیشیان لە بارەى ئەو دیاردە هاودژەوه ئەم پەندانەیان بۆ بەجى هێشتوین و گوتویانە :

(لام خۆشه لە دۆزهخا م بە سەربەستی ، نەك لە بەهەشتا م بە ژێردەستی) (٦٩) یاخود دەگوترى : (جەهنەما ب سەربەستی خۆشترە ژ بەهەشتا ل بن دەستی) (٧٠) وەك سەرنج دەدەین ، هەست دەكەین ئەم پەندەى دەفەرى بادینان هەر هەمان پەندەكەى پیشووه و بە كەمىك دەسكارى كردنەوه ، بە شیوى كێمانجى ژووروو دارشترائەتەوه .

هەر لە بادینان دا ئەم پەندەش دەگوترى : (مرنا ب سەربەستی خۆشترە ژ زینا بن دەستی) (٧١) دەشكوترى : (نوکه كى بچۆب سەربەستی ، گایه كى نەخۆب بن دەستی) (٧٢) وانا : تۆ ئەگەر دەنگە نوکیك بە سەربەستی بچۆى گەلى باشترە نەوهى گایه كى گەوره و گران بە ژێردەستی و چاوشۆرى بچۆیت . مەبەستیش ئەوهیه مەرۆف لەپیناوى خۆشى دنیا ژێردەستی قبوول نەكات و ، هەمیشە سەربەستی بوى بام لەسەر حیسابى ناخۆشى و هەزارى خۆشى ئى .

٥ - سەربەرزى و مل حیزى :

ئەم دیاردە بە زۆرى لە بوارى كۆمەلایەتی دا دەردەكەوى و ، لە بنچینه دا دەگوترى : (سەربەرزى و سەرشۆرى) و ناوه روكى ئەمانەش هەر مەسەلهى (سەربەستى و ژێردەستى) مەرۆف یا میلیه تىك دەگرێتەوه ، لە بارەى ئەم دیاردەبەى كە لى یهوه دەدوین پیشیان گوتویانە :

(رۆژىك بە سەربەرزى بژى نەك سەد سال بە مل حیزى) (٧٣) و لە هەندى پەندى دىكە دا لە جىانى (سەربەرزى) يش (مل بەرزى) بە كارها توهو گوتراوه :

(رۆژىك بە مل بەرزى ، نەك سەد سال بە مل حیزى) (٧٤) .

٦ - خورق و زەبوونى :

ئەم دیاردەبە لە رهوشت و خورق كۆمەلایەتی ی رۆلەكانى میلیهت دا دەردەكەوى ، (خورق) : بە مانای زۆردارى و بەهیزی و (زەبوونى) يش بە كۆلى دەگوترى و ، ئەم دوو جەمسەره هاودزى یەكترن و ، لە نیوانى هەر دوو كیان ناوه ندىكى پر لە كىشه یەكى بەردەوام هەیه و ، مەرۆف هەمیشە هەولى ئەوه دەدات كە زەبوون و كۆل نەئى و بە سەربەرزى لە دنیا دا بژی و لە هەمان كاتیش دا مەرۆف بە وێدان و دلپاك هەوهسى بە خورق و زۆردارى نایه و ، پیشیان لە بارەى ئەم دیاردەبەوه گوتویانە :

(هەموو خورق یەك ، زەبوونى یەكى هەیه) (٧٥) .

مەبەستى پەندەكە ئەوهیه ، دەلى مەرۆف زۆردار و خورت نەئى و ئازارى هاوولاتیان نەدات چونكە ئەوه دنیا به دهگۆرى و رۆژان رۆژان لەدوايه و ، كاتىك دى لى دهگۆرى و توشى زەبوونى دەئى ، ئەوسا كرده وهى خراپى دیتەوه رى و دهبیتە مايهى سەرشۆرى و پەشپانى و ئەم پەندەش لەگەل ئەو پەندە دا یەك دەگرەوه كە دەئى :

(هەموو هەورازى نشیوى یەكى هەیه) (٧٦) .

٧ - چۆلى و ئاوه دانى :

ئەم دیاردەبەش هەر لە بوارى كۆمەلایەتی دا دەردەكەوى ، مەرۆف هەردەم هەوهسى بە ئاوه دانى و بە كۆمەل ژان هاتوه و پشتى لە چۆلى كردووه و ئەمەيش سروشت و رهوشتى ئاوه میزاده

له سهره تاي پيدا بوونی یه وه تا کو نه مرؤ ، پیشینان له م باره یه وه گوتوویانه :

(سه د سال به چۆلی ، روژی به ناوه دانی) (۷۷) ، وانا :
نه گهر جینگه بهك سه د سال چۆل بی و دوست و خوښه ویستی
خۆتی تی دا نه بی به هیچ حسینه ، به لام نه گهر روژیک ناوه دان
بووه وه نهوا هموو روژانی چۆلی به تی پیشووی دینی . مه به ستیشی
نه وه یه ، ناوه دانی و ژبان له گهل کهس و کارو دوستان دا هزار
جار له ژبانی ته نیایی و بی کهسی باشتره .

د - نهو دیارده هاودژانهی له بواری تابووری دا دهرده کهون :
له پهندي پیشینان دا ههندي دیاردهی جووت لایه نی هاوژ
ههنه که له بواری تابووری دا خویمان دهنوین و پیشینان به م
جوړه لهو دیاردانه وه داوانو له م قالبانه دا دهریان بریون :

۱ - هه ژاری و دهوله مهندي :

نهم دیارده یه ، له بواری تابووری و کومه لایه تی دا
دهرده کهوی به لام بنچینه کهی تابووری یه ، (هه ژار) نهو
کهسه یه که باری دارایی کزهو دهست کورتهو ،
(دهوله مهندي) یش نهو کهسه یه که باری دارایی تیرو تهسه لهو
دهست رویشتهوه . نهو باره تایه تی یه که هه ژار تی تی دا دهژی
پی تی ده گوتری (هه ژاری) و نهو باره ی که دهوله مهنديش
تی تی دا دهژی پی تی ده گوتری «دهوله مهندي» ، پیشینان له
باره ی نهم دوو جه مسهره ی دیارده که وه گوتوویانه : (زه نگینی
ههنگینی ، فه قیری زه هیری) (۷۸) ، مه به ست له زه نگینی
دهوله مهندي یه ، به (ههنگوین) دانراوه ، فه قیریش
هه ژاری یه و به دهردی (زه هیری) چوینراوه که دهردیکی
ناخوښ و کوشنده یه .

ههندي جار ته نیا وشه ی (دهوله مهندي) له پهندا
به کاردی و ده گوتری : (دهوله مهندي به دلّه ، نهك به مال ،
گه وره بی به عهقله نهك به سال) (۷۹) ههندي جاریش ته نیا
وشه ی (هه ژاری) یان (فه قیری) له پهندا به کاردی تی نهوه ی
وشه ی (دهوله مهندي) یان له گهل دابی و ده گوتری :

(هه ژاری کراسی ناگرینه) (۸۰) یاخود (فه قیری خوښه ، قورتی
ناخوښه) (۹۱) وانا : فه قیری خوی نه وه نده ناخوښ تی یه ،
نه وه نده ی قورت و گبرو گرفته کانی ناخوښه و مرؤف زه بوون
ده کات .

۲ - هه ژاری و گرانی :

دیارده یه کی جووت لایه نی هاوژی تابووری یه ، کاریکی
راسته و خوی له سهر ژبانی ناده میزاددا هه یه و ، پیشینان
له باره یه وه گوتوویانه :

(ههر کهس هه ژاری و گرانی له مالی خوایه تی) (۸۲) یاخود
ده گوتری :

(نه ژاری و گرانی یا ل مالی خودانی) (۸۳) مه به ستی ههر دوو
پهنده که نه وه یه : نه گهر مرؤف بیهوی هه ژاری له ناو مالی
خوی دا بخولقینی ، نهوا کاروباری خواردن و پوښاک و گوزه رانی
خیزانه که ی ریکویک ده خات و به تیرو تهسه لی پیوستی یه کانی
مالی خوی دا بین ده کات ، به لام نه گهر کاروباری مالی خوی
پشت گوی بجات ، نهوا ده بیته گرانی ، بام کابرا دهوله مهنديش
بی .

۳ - زهره رو قازانج :

دیارده یه کی تابووری یه ، تیکه لاو به ژبانی کومه لایه تی
خه لکه که وه بووه ، پیشینان له باره یه وه گوتوویانه : (زه ره له
نیوه ی بگهر پته وه به قازانج حسینه) (۸۴) یاخود ده گوتری :
(زه ره له نیوه ی بگهر پته وه قازانجه) (۸۵) ههندي جاریش ته نیا
(زه ره) له پهنده که دا دهرده کهوی و ناوی (قازانج) نایه و
ده گوتری : (زه ره له نیوه ی بگهر پته وه ههر باشه) (۸۶) .

ه - نهو دیارده هاودژانهی له بواری ته ندروستی دا
دهرده کهون :

ههندي جار له ناو پهندي پیشینان دا هه ست به بوونی
دیارده ی ته ندروستی وه کو (پاکی و پیسی) و (دهردو دهرمان)
ده که یین و دهشتوانین به شیوه یه کی مه جازی بو گه لی بواری

دبکې وهکو کومه لایه تی و سایکولوژی و تابووری بیان
گوزینه وهو ماناو مهبه ستیان لیک بده بینه وهو ، ثم دیار دانه ش
هم جوړه بهر چاوی مروّف ده کون :

۱ - پاکې پیسی :

ه باره ی ثم دیارده جوته هاودزه وه پیشینان گوتوویانه :
کرسې بدرینه به پیسی ، هزار به پاکې (۸۷) وانا : ته گهر
یکینت کراسیکې به پیسی بدرینه و ، نیدی هزار کراس به
پکی بدرینه ، هر ناوبانگی به پیسی دهرده چی ، بویه وا
چا که مروّف تا پیسی ده کری پاکو خاوین بزی . له هندی
نوجهی دبکه دا ثم پهنده بهم جوړه ده گوتری : (کراسه کی
بدرینه به پیسی ، سه تی بدرینه به پاگزی ، هر پیسی) (۸۸) .
ده تی نه وهش بزاین که له نیوانی جه مسره هاودزه کانی ته و
دیارده به ناو ندیکې پر له کیشه و هولدانی ثاده میزاد هه به له
پیناوی پاکې و دوور که وتنه وه له پیسی له هموو بواریکی
ژبانی دا .

۲ - دوردو دهرمان :

دوردو نه خوشی دیارده ی ته ندروستی نه ، به داود دهرمان
چاره ده کرین ، که چی وشه ی دهرمان وهک ناویکی به رجسته
دیارده نی به ، به لام چونکه ده یته هو ی چاره کردنی
دهرده که مو ، به رانبری دهوستی . بویه به هردو وکیان
دیارده به کی جو تی هاودزی ته ندروستی پیکه وه ده تین . پیشینان
نه باره ی (دوردو دهرمان) وه گوتوویانه : (هموو دهر دیک
دهرمانی هه به که وجی نه تی) (۸۹) دیاره له وه که پشتون که
(که وجی) یش جوړه دهر دیکې عقلی به یاخود ده گوتری : (چ
دهرده ک بی دهرمان نای) (۹۰) و ، به هه مان مانا له بادینان دا
ده گوتری : (چ دورد د بی دهرمان نین) (۹۱) ، جاری وایش
هه به ثم دیارده جوته هاودزه له بواری سایکولوژی دا
دهرده که وی و ده گوتری : (خوشه و پستی دوردو
دهرمانه) (۹۲) و ، له بواری کومه لایه تیش دا ده گوتری :
(بو خو دهردی ، بو خه لکی دهرمانی) (۹۳) و ، له ناو

کورده کانی سو فیه تیش دا ثم پهنده هه به وه ده گوتری : (کاری بی
پی ، دهردی بی دهرمان دده) (۹۴) وانا : تیش و کاری بی
به رنامه و نه خسه تووشی دهر دیکې بی دهرمانت ده کات .

و - نهو دیارده جوته هاودزانه ی له بواری سروشتی دا
دهرده که کون :

له پهندي پیشینان دا چاومان به زنجیره به که له دیارده ی
جووت جو تی هاودزی سروشتی ده که وی که له ناو دهر برین و
رسته کانی دا سه ره له ده دن ، به لام له کانی به کاره یانان دا خو یان
ده خزینه بواری کومه لایه تی و تابووری یاخود سیاسی و
چاره سه ری گه لی دا بوده ستووری ته و بابه ت و بو ارانه ده که ن ،
وه کو ثم دیارده جوته هاودزانه ی خواره وه :

۱ - رووناکی و تاریکی :

ثم دیارده جوته هاودزه ، له گه ل په یدا بو تی
ثاده میزاده وه ، مروّف مامه له ی له گه ل دا کردوه . (رووناکی)
هو ی بینین و لیک جودا کردنه وه ی شته کان بو وه (تاریکی) یش
پرده به کی ره شی سامناک بو وه به سه ر دنیا ی ژبانی ثاده میزادا
هه لکشاهو ، له نیوانی هر دوو جه مسره هاودزه که ی
(رووناکی) و (تاریکی) یش دا کیشه ی هه ولدان و بیر کردنه وه ی
مروّف بو وه بو وه ده ست هیانی رووناکی و سه رچاوه کانی و
به کاره یانی له ژبانی روژانه ی دا ، تا کو توانیو به تی تاگر
بدوزیته وه و به گری رووناکی تاریکی شه وه زهنگ
روشن بکاته وه و خو ی پی گهرم بکاته وه .

پیشینان له باره ی ثم دیارده به وه گوتوویانه : (هر
تاریکی به که ، رووناکی به کی به دوا دا دی) (۹۵) مهبه ستی ثم
پهنده له قالبی چه مک و مانای وشه کانی دهرده چی و ته وه
ده گه به نی ، که هموو تهنگانه به که خوشی به کی له دوا به .
هندی جار ته نیا ناوی (رووناکی) له ناو پهنده که دا دی ، به لام
به تی نه وه ی ناوی (تاریکی) بی ، بیرمان بو ده چی و هه ست
ده که ین هردوو جه مسره هاودزه که به رانبر به به کتر وه ستاون و

ده گوتري: (وهك موم وايه رووناكي بوژر خوي ني به) (۹۶) بهو جوړه كه سانه ده گوتري كه خيرو بيريان بو كه س و كارو دوستيان نه لي ، بهلكو بو خهلكي ييگانه بي .

هندي جاريش ته نيا تاريخي ناوي دي و ده گوتري: (تاريخي شهو ، چرا ناي ره وينيته وه) (۹۷) . لهم پهنده دا وشي (چرا) وهك سهرچاوه بهكي (رووناكي) به كارها توه ، مهبه سيشي نهويه ، تهنگانه و گيروگرتيكي گه وره به ههول و كرداريكي بجووكو كه له ناوناچيت .

له ناوچه ي بادنيان دا دوو پهنده بهم جوړه ي خواره وه توماركرانو و ده لين :

(هند شفا تاري بيت ، به لي نه شيت روهايا شه مالكي به رزه كه ت) (۹۸) يا خود :

(چهند شفا تاري بيت ، نه شيت روهايا شه مالكه كي فمري نيت) (۹۹) . واتا : «شهو ههرچهنده تاريك بيت ، ناتواني رووناكي موميك بكوژنيته وه . كاتي كه كه ميك له ههروكي هم دوو پهنده ورد ده بينه وه ، ههست ده كه ين له چمئ دا زور خويان له وته به كي چيني نزيك ده كه نه وه كه ده لي: (ههرچهند شهو تاريك و شه وه زهنگ لي ، ناتواني رووناكي موميك بشارپته وه) (۱۰۰) مهبه ستي وته چيني به كه وه پهنده كوردي به كانيش ههر نه وه ده گه يني كه راستي و چا كه و دادوه ري به هيچ هيزيك ناشارد رينه وه و له ناو ناچن .

۲ - شهوو روژ :

هم ديارده جووته هاودزه به گه لي جور له زباني ناده ميزادا رهنكي داوه ته وه ، له گه لي پهندي كوردي دا به كارها توه ، وهكو ته مانه ي خواره وه :

(خهوي شهو شهرمه زاري روژه) (۱۰۱) مهبه ستي نهويه ، ته گهر له جيگايهك ناهه ميني هه بووو ، مروف به شهو به لي باك لي ني نووست نهوا له وانه به ماله كه ي تالان بكرپت و نهو كاته خهوي شهو شهرمه زاري روژمان به سه ري ني . له باره ي گيروگرتي

زبان هوش هم پهنده گوتراوه : (شهو ده رواو ، روژ ده روا ، قهزاو به لا ناروا) (۱۰۲) مهبه ستي نهويه به كات و سه رده م دين و ده روژ ، كه چي گيروگرتي زباني ناده ميزاد نه وه ننده زورن كوژتايان نايه ت .

له باره ي نهو جوړه كه سانه ي كه خويان له ناو خهلكي به بوشته و هه بوو پيشان ده دن ، كه چي له راستي دا وانينو له ماله وه زبانيكي ناخوش ده به نه سه ر هم پهنده گوتراون : (شهو نه نوي به جلي گايه ، روژش نه لي پاشايه) (۱۰۳) ، يا خود به پيچه وانه وه ده گوتري : (به روژ ده ري ي قوچ پاشايه ، به شهو ده نوي به جلي گايه) (۱۰۴) . پيشينان پياوي سپله يان به كويز داناوه و چا كه ي له گه ل بكر ي يا خراپه له لاي وه كو به كه وه گوتويانه : (بو كويز شهوو روژ چون به كه) (۱۰۵) .

له باره ي ره وش ت خراپي نهو كه سانه ي ههرده مه خويان به جوريك ده نوين گوتراوه : (به روژ ده كا نه لا نه لاني ، به شهو ده چته دزي كاني) (۱۰۶) ، يا خود ده گوتري : (به شهو جهرده ، به روژ مه رده) (۱۰۷) مهبه ستي نهو جوړه كه سانه به كه به شهوي تاريك كه كه س نايان بيني ده بن به دزو جهرده و خهلكه كه رووت ده كهن ، به روژش چونكه له بهر چاوانن خويان ده كه نه پياوچاك و مه رد .

۳ - زستان و هاوين :

ههرچهنده هم ديارده جووته هاودزه له بواري سروشتي به وه سه ره له دات ، به لام بو هه لس و كهوتي ناده ميزاد به كارد ي كه له و دوو كژه دزه به كه ده ريان ده بري . له باره ي هه لو يستي مروقه وه به ران بهر به سه رمای زستان و گه رمای هاوين گوتراوه : (به زستان پينه و په رو ، به هاوينان ورد ورد برؤ) (۱۰۸) واتا : به زستاني سارد ته گهر به پينه و په رو ش لي خوت گهرم كه يته وه ههر باشه كه هاويني گه رميش داها ت نهوا به جلي كه مو جوانه وه ده تواني بزي .

له ده قهري بادنيان دا ده گوتري : (زفستانان ناگرو نهز ، هاقينان ره زو پهن) (۱۰۹) واتا له زستانان دا ناگرو خو پراستن له

سهرما باوهو ، له هاوینانیش دا کاتی رهزو باخ خزمهت کردنی و بهروبووم پیڼگه یشتن و مهرو مالآت بهخیوکردنه .

هر له باره ی رهوشت و کردهوهی هندی کهس له زستان و هاوین دا گوتراوه : (هاوینان شل و مل ، زستانان جهوال لهمل) (۱۱۰) ، بهو جوړه کهسانه دهگوتری که له کاتی کارو کاسپی هاوینان دا ، بهنی ئیش و کار بین و بچن و ، که وهختی زستانی ساردو سهختی ئی ئیشیش داهاات بکهونه سوال کردن و شت خواستن له مو لهو .

۴ - ساردی و گهرمی :

دیارده بهکی جوونی هاودزه له بواری سروشت و ناووههواي خاکی ولاتهوه سهره لدهدا ، بهلام له کاتی بهکارهینانی له پهندي پیشینان دا له قالبی مانای وشه کانی دهردهچی و مهجازو درکه له بواری کومه لایهتی و تابووری و سیاسی دا به کاردی ، پیشینان گوتوویانه :

(ته نوور به گهرمی نه پیڼتهوه ، به ساردی نای هیڼتهوه) (۱۱۱) ، ده توانین مه بهستی هم په نده بهم جوړه لی بدهینه وهو بلین : «ته گهر داوای کاریک له کار به ده ستیک کرا تا کو بو خه لکه که ی جی به جی بکات ، ته گهر له سهره تاوه تا کو گهرمی له سهر فرمانه که ی تهو کاره ی رانه پهراند ، تهوا که سارد بووه وهو سهرده مینکی به سهر تی پهری هر پی تی رانه پهری .

هندي جاریش له جیاتی ساردی و گهرمی که دوو ناوی معنه وی دروست کراون له ناوه لئاوی (سارد) و (گهرم) ، جووت ناوی معنه وی بنجی (سهرماو گهرما) به کاردین و له پهندي ده گوتری : (به سهرما نوستوو ، به گهرما هه ستاو) (۱۱۲) ته مهش به یه کینکی ته مه ل ده گوتری که له کاتی خوئی دا ئیش و کاره کانی خوئی نه کات .

۵ - تهری و وشکی

دیارده بهکی جوونی هاودزه ، له بواری سروشتی دا سهره لدهدا ، بهلام به زوری بو مه بهستی کومه لایهتی له پهندي

پیشینان دا به کاردی و پیشینان له باره بهوه گوتوویانه : (چیف هه که ژ تهری نه هات چه ماندن ، ژ هیشکی ناهیت) (۱۱۳) واتا : دار ته گهر به تهری نه چه میزتهوه ، به وشکی ناچه میتهوه ، مه بهستی په نده کهش تهوه یه ، ته گهر مروف به مندالی باش په روه رده نه کرا ، که گهره بوو زور به زه حمهت په روه رده بکری و فیری خوو رهوشتی باش بکری . یاخود ده گوتری : (له تهری ده خوا ، له هیشکی ده نوی) (۱۱۴) هم په ندهش تهو جوړه کهسانه ده گریتهوه که گوزه رانیکي باشیان بی و به خوشی رابوین .

۶ - هورازی و نشیوی :

دیارده بهکی جوونی هاودزه ، له بواری سروشت و باری رووی خاکی و ولاتهوه سهر ه لده دات ، بهلام کاتی له پهندي پیشینان دا به کاردیت ، مه بهستی و ناوه روکی ده پهرنه وه بو بواری کومه لایهتی و سایکولوژی یاخود تابووری ، وهکو هم نمونانه ی خواره وه :

(هر ته فرازی به کی ، نشیفیه کی ل دوی) (۱۱۵) واتا : هر هورازی به کی نشیوی به کی له دوايه ، ده توانین بلین مه بهستی تهوه یه : هر به رزبوونه وه به کی نزم بوونه وه به کی له دوايه ، یاخود ته گهر هورازی ریگا به ناخوشی دا بنین ده توانین بلین مه بهستی تهوه یه هر ناخوشی و تنگانه به کی خوشی به کی له دوايه . ههروه ها ده گوتری : (هموو هورازیک نشیوی به کی هه یه) (۱۱۶) یان : (ته رفازی ئی نشیوی نین) (۱۱۷) واتا : هورازی ئی نشیوی نی یه .

ز - هندی دیارده ی جوونی هاودزه که له بواری جیاجیادا دهرده کهون :

جگه لهو دیارده جووته هاودزانه ی که باسهان کردن . ده بنین هندی دیارده ی تریش هه نهو له بواری جیاجیادا به دهرکه ون و خوین له ناو پهندي پیشینان دا ده نوین وه کوو ته مانه ی خواره وه :

١ - زۆری و کەمی :

دیاردە بە کەمی جوونی هاوژە ، لە بواری چەندی (کەمی) دا خۆی دەنوێنی ، یشینان بەم جوۆره له پەندیان بەکارهێناوه و گوتوویانه : (زۆری له بن کەمی دەشاریتەوه) (١١٨) وانا : هەندیکێ زۆر بە هەندیکێ کەمەوه دەخوات ، مەروئیش له کۆنەوه هەستی بە جیاوازی نیوانی ئەم دوو جەمسەرە هاوژەری (زۆری و کەمی) کردووه ، هەولێ ئەوهی داوه له شتی چاکو بە کەلک زۆری هەبێ و له شتی خراپ و بێ کەلکیش کەمی بێ یاخود هەر نەیبێ . پیره مێرد بەم جوۆره به شیعەر لهم دیاردە جووته هاوژەوه دواوه دەلێ :

کەمی خۆت مەدە بە زۆری خەلکی
کە چاو لە دەستی بێ دیارە بێ کەلکی (١١٩)

٢ - ئەستورینی و باریکی :

ئەم دیاردە جووته هاوژە پەيوەندی بە پێوانی قەبارەری شتەوه هەبە ، ئەستورینی پێوانەری گەورەری قەبارەری باریکیش پێوانەری بچووکی . لەبارەری ئەم دیاردەوه یشینان گوتوویانه : (هەموو شتێک له باریکی ئەپچری ، بەلام زۆرداری له ئەستورینی دا) (١٢٠) دەبینن هەمان پەند له بادینان دا هەبەو بەم شیۆه دەگوتری : (هەموو تشت ب زرائی د پرجییت ، بەس زۆر داری ب ستورینی) (١٢١) و له هەندی ناوچەش له جیاتی (زۆرداری) (بەشەر) بەکارهاتووه و گوتراوه : (هەموو شتی له باریکی دەپسی ، بەشەر له ئەستورینی) (١٢٢) مەبەستیش ئەوهیە ، ئەگەر هەموو شتێک له باریکی و بێ هیزی دا پچری ئەوا زۆرداری و ئادەمیزاد له گوێرەری هیرو توندی دا له پەرپ نوشوستی دینو له ناودەچن .

خوێنەری بەرپز ، ئەمە بوو لیکۆلینەوه بە کەمی خیرا لەسەر پەنگدانەوهی دیاردە جووته هاوژە کانی ژبانی ئادەمیزاد له ناو پەندی یشینانی کوردی دا ، هیوادارم توانیستم خزمەتیکی بچووکی ئەدەبی فولکلۆری نەتەوه بیان بکەم .

پەراوێزو سەرچاوه کان :

- ١ - التوراة ، سفر التكوين ، الاصحاح ، ١ : ٤
- ٢ - هەمان سەرچاوه ، ٢ : ٩
- ٣ - ئیدمۆندلیچ : زانا بە کەمی ئەنرۆپۆلۆژی هاوچەرخی ئینگلیزه ، له سالی ١٩١٠ دا له دایک بووه . له سالی ١٩٣٢ دا لیسانسی له ئەدەبیات وەرگرتوه و له جەنگی دووهمی جیهانی دوکتۆرای وەرگرتوه و بووه بە پەیکێک له زانا هەرە دیارە کانی ئەنرۆپۆلۆژی کۆمەلایەتی .
- ٤ - الجوهري ، محمد (١٠٢) علم الفولکلۆر ، ط ١ ، القاهرة ، ١٩٧٥ ، ص ١٣٢
- ٥ - هەمان سەرچاوه ، ل : ١٣١
- ٥ - بۆدوستنیک و یاخوت - عرض موجز للمادية الديالکتیکیة - مكتبة النهضة ، بغداد ، ص ٩١
- ٧ - هەمان سەرچاوه ، ل : ٩٢
- ٨ - شیخەللا ، عومەر ، پەندی کوردی - ب ٤ «دەنوس»
- ٩ - هەمان سەرچاوه ، ی ٤ «دەنوس»
- ١٠ - هەمان سەرچاوه ، ب ١ ، هەولێر ١٩٧٢ ، ل : ٤٠
- ١١ - هەمان سەرچاوه ، ب ٤ «دەنوس»
- ١٢ - قەرەفی ، ئەحمەد ، کانی ، بەغدا ١٩٨٤ ، ل : ١٠٦
- ١٣ - خال ، شیخ محمدی ، پەندی یشینان - ج ٢ ، بەغدا ١٩٧١ ، ل : ٤١٨
- ١٤ - جعفر ، حەجی ، گوتنێت مەزنان ل دەفەرا بە هەدیان - بەغدا ١٩٨٦ ، ل : ٩٧
- ١٥ - هەمان سەرچاوه ، ل : ٩٨
- ١٦ - شیخەللا ، عومەر - پەندی کوردی - ب ٤ «دەنوس»
- ١٧ - خال - پەندی یشینان - ج ٢ ، ل : ٢٤١
- ١٨ - شیخەللا - پەندی کوردی - ب ١ ، هەولێر ١٩٧٢ ، ل : ٧٣
- ١٩ - فەلاح ، کاکەی - لە پەندە کانی پیره مێرد - ب ٢ ، بەغدا ١٩٦٩ ، ل : ٨٣
- ٢٠ - قەرەفی - کانی - ل : ٢٥
- ٢١ - خال - لە پەندی یشینان - ج ٢ ، ل : ٣٠٥
- ٢٢ - جعفر ، حەجی - گوتنێت مەزنان - ل : ١٢
- ٢٣ - قەرەفی - کانی - ل : ٦٢
- ٢٤ - فەلاح ، کاکەی - لە پەندە کانی پیره مێرد - ب ١ ، ل : ٢٥
- ٢٥ - خال - پەندی یشینان - ل : ١٢٣
- ٢٦ - جعفر - گوتنێت مەزنان - ل : ٣٥
- ٢٧ - شارهزا ، کەرم - پەندی بەراوردکاری - بەغدا ١٩٨٣ ، ل : ٤٧
- ٢٨ - القرآن الکرم - سورة الانشراح - الاية (٦)
- ٢٩ - شیخەللا - پەندی کوردی - ب ٢ ، بەغدا ١٩٨٠ ، ل : ١٢٣
- ٣٠ - خال - پەندی یشینان - ل : ٣٨٥
- ٣١ - فەلاح ، کاکەی - لە پەندە کانی پیره مێرد - ب ٤ ، ل : ١٣٨
- ٣٢ - قەرەفی - کانی - ل : ١٢٠
- ٣٣ - کوردویف (پروفسۆر) - کۆمەلە تیکستی فولکلۆری کوردی - بەغدا ١٩٧٦ ، ل : ٢٥٣
- ٣٤ - رەسوول ، شوکریە (١٠٢) پەندی یشینان و قەسەری نەستەفی کوردی - بەغدا ١٩٨٤ ، ل : ٨١
- ٣٥ - خال - پەندی یشینان - ل : ١٩٦
- ٣٦ - هەمان سەرچاوه - ل : ١٤٢
- ٣٧ - شیخەللا - پەندی کوردی - ب ٤ «دەنوس»

- ۳۸ - همان سەرچاوه ، ب ۲ ، ل : ۱۶۱
 ۳۹ - همان سەرچاوه ، ب ۱ ، ل : ۴۲
 ۴۰ - رهسول - شوكرية (۰۲) پهندی پيشيان و قسهی نهستق كوردی - ل : ۱۲۴
 ۴۱ - قهرهفی - كافی - ل : ۲۵
 ۴۲ - كوردویف (پروفیسور) ، كۆمهله تىكسى فولكلورى كوردی - ل : ۲۲۷
 ۴۳ - جعفر ، گوتیت مەزنان ، ل : ۱۰۰۰
 ۴۴ - همان سەرچاوه ، ل : ۱۰۷
 ۴۵ - خال - پهندی پيشيان - ل : ۳۲۱
 ۴۶ - خال ، ل : ۲۹۷
 ۴۷ - شېخه‌للا پهندی كوردی - ب ۲ ، ل : ۱۴۰
 ۴۸ - شاره‌زوروی ، عمل معرووف ، پهندی پيشيانی كورد ، به‌غدا ۱۹۸۰ ، ل : ۴۹
 ۴۹ - شاره‌زوروی ، ل : ۴۹
 ۵۰ - خال ، پهندی پيشيان ، ل : ۲۹۷
 ۵۱ - جعفر ، گوتیت مەزنان ، ل : ۷۴۳
 ۵۲ - جعفر ، ل : ۵۸
 ۵۳ - جعفر ، ل : ۵۷
 ۵۴ - ئالیخانی ، پیزان ، دوو مراری ژگه‌نجینا فولكلوری كوردی ، ۱۹۸۵ ، ل : ۰۱
 ۵۵ - خال ، پهندی پيشيان ، ل : ۳۰۲
 ۵۶ - خال ، ل : ۳۶۵
 ۵۷ - شاره‌زوروی ، ل : ۸۷
 ۵۸ - له ده‌ماو ده‌مهوه وه‌رگراوه
 ۵۹ - كوردویف - كۆمهله تىكسى فولكلوری كوردی - ل : ۲۴۷
 ۶۰ - رهسول ، عیزه‌دین مستفا (۰۲) لیکۆلینه‌وهی ئه‌ده‌ی فولكلوری كوردی - ج ۲ ، ل : ۱۴۰
 ۶۱ - خال ، ل : ۱۶
 ۶۲ - خال ، ل : ۲۷۰
 ۶۳ - سه‌جادی ، علا‌ئه‌دین ، میژوی ئه‌ده‌ی كوردی - به‌غدا ۱۹۵۲ ، ج ۱ ، ل : ۱۱۱
 ۶۴ - رهسول ، عیزه‌دین مستفا (۰۲) لیکۆلینه‌وه ، ل : ۱۴۰
 ۶۵ - همان سەرچاوه ، ل : ۱۴۰
 ۶۶ - همان سەرچاوه ، ل : ۱۴۰
 ۶۷ - خال ، پهندی پيشيان - ل : ۲۲۱
 ۶۸ - خال ، ل : ۸۹
 ۶۹ - خال ، ل : ۳۸۱
 ۷۰ - جعفر ، گوتیت مەزنان - ل : ۳۳
 ۷۱ - جعفر ، ل : ۹۷
 ۷۲ - قهرهفی ، كافی ، ل : ۱۱۷
 ۷۳ - رهسول ، شوكرية (۰۲) پهندی پيشيان .. ل : ۱۱۰
 ۷۴ - خال ، ل : ۲۵۰
 ۷۵ - شېخه‌للا ، پهندی كوردی ، ب ۲ ، ل : ۱۷۲
 ۷۶ - خال ، ل : ۲۵۷
 ۷۷ - خال ، ل : ۲۵۷
 ۷۸ - شېخه‌للا ، ب ۲ ، ل : ۴۵
 ۷۹ - خال ، ل : ۲۴۲
 ۸۰ - خال ، ل : ۴۹۲
 ۸۱ - خال ، ل : ۳۰۸
 ۸۲ - خال ، ل : ۴۸۸
 ۸۳ - قهرهفی ، كافی ، ل : ۱۴
 ۸۴ - شېخه‌للا ، ب ۱ ، ل : ۵۲
 ۸۵ - شاره‌زوروی ، ل : ۵۷
 ۸۶ - خال ، ل : ۲۶۲
 ۸۷ - خال ، ل : ۳۶۲
 ۸۸ - شېخه‌للا ، ب ۴ : (ده‌سنوس)
 ۸۹ - خال ، ل : ۴۹۳
 ۹۰ - شېخه‌للا ، ب ۴ : (ده‌سنوس)
 ۹۱ - جعفر ، گوتیت مەزنان ، ل : ۳۵
 ۹۲ - شېخه‌للا ، ب ۴ ، (ده‌سنوس)
 ۹۳ - جعفر ، گوتیت مەزنان - ل : ۴۵
 ۹۴ - كوردویف ، ل : ۲۴۱
 ۹۵ - شېخه‌للا پهندی كوردی - ب ۴ : (ده‌سنوس)
 ۹۶ - خال ، ل : ۴۷۰
 ۹۷ - خال ، ل : ۱۴۷
 ۹۸ - ئالیخانی ، پیزانی ، دوو مراری ، ل : ۱۰۵
 ۹۹ - جعفر ، گوتیت مەزنان ، ل : ۳۸
 ۱۰۰ - گۆفاری هیوا ، ژماره (۲) سالی (۱) به‌غدا ۱۹۵۷ ، ل : ۵۸
 ۱۰۱ - خال ، ل : ۲۰۹
 ۱۰۲ - خال ، ل : ۳۰۰
 ۱۰۳ - خال ، ل : ۳۰۰
 ۱۰۴ - شېخه‌للا ، ب ۲ ، ل : ۱۲۶
 ۱۰۵ - خال ، ل : ۹۰
 ۱۰۶ - شېخه‌للا ، ب ۲ ، ل : ۱۲۶
 ۱۰۷ - خال ، ل : ۱۷۷
 ۱۰۸ - خال ، ل : ۱۱۵
 ۱۰۹ - قهرهفی ، كافی ، ل : ۶۳
 ۱۱۰ - شېخه‌للا ، ب ۱ ، ل : ۸۸
 ۱۱۱ - خال ، ل : ۱۶۱
 ۱۱۲ - خال ، ل : ۱۱۶
 ۱۱۳ - جعفر ، گوتیت مەزنان ، ل : ۳۹
 ۱۱۴ - شېخه‌للا ، ب ۱ ، ل : ۷۳
 ۱۱۵ - قهرهفی ، كافی ، ل : ۲۱
 ۱۱۶ - خال ، ل : ۴۹۶
 ۱۱۷ - دیزشوی ، مەلا محمود ، مشتاخا جیا ژگوتن پيشيا - به‌غدا ۱۹۸۰ ، ل : ۲۳
 ۱۱۸ - شېخه‌للا ، ب ۳ ، به‌غدا ۱۹۸۵ ، ل : ۵۰
 ۱۱۹ - فەللاح ، كاكه‌ی ، له په‌نده‌كافی پیره‌میرد - ب ۳ ، ل : ۶۸
 ۱۲۰ - هیوا (گۆفارا) ژماره (۳) سالی (۱) به‌غدا ۱۹۵۷ ، ل : ۲۰
 ۱۲۱ - قهرهفی ، كافی ، ل : ۱۲۶
 ۱۲۲ - شېخه‌للا ، پهندی كوردی - ب ۲ ، ل : ۱۷۵